

2. Interfunkční přístup

Jde o výzkum a interpretování jednotlivých psychologických jevů v intrapsychických souvislostech v závislosti na celém komplexu proměnných podnětových a organismu.

Nové principy interfunkčního přístupu se začaly uplatňovat v prvním samostatném akademickém experimentálním psychologickém pracovišti v Československu, jímž bylo Psychologické laboratorium, zřízené v SAV v Bratislavě 7. března 1955. Jeho hlavním úkolem bylo řešit psychologické problémy experimentálními metodami. Psychologické laboratorium bylo 1. ledna 1963 přebudováno na Ústav experimentálnej psychológie SAV.

Interfunkčnost pokládá D a m i á n K o v á č (nar. 1929), dlouholetý ředitel ústavu, za jeden z vedoucích principů psychologické metodologie a teoretické koncepce v psychologii (1975a, 1978, 1985a, 1988).

Principy interfunkčnosti se uplatňují v ústavu ve třech oblastech. Především při konstruování výzkumných projektů, zvláště experimentálního charakteru. Např. výzkumy paměťových fenoménů nerealizují jen intenzívně, ale pátrají také po vztazích paměti s vnímáním, myšlením, inteligencí apod. Dále se neuspokojují jen používáním fyzikálních vlastností stimulace, ale manipulují nebo kontrolují sémantické a probabilistické aspekty stimulace. K uplatnění interfunkčnosti v projekčně výzkumné fázi patří kontrolované zařazování různých osob jako probandů psychologických výzkumů. To znamená, že kromě základních proměnných tohoto druhu (věk, pohlaví a profesní stav) usilují sestavovat experimentální skupiny z osob např. určitých strukturálně osobnostních vlastností, jako je např. emoční stabilita apod. (Uherík, 1978).

Interfunkčnost jako metodologický princip se může realizovat multifaktoriálními experimentálními plány, ale jimi se jeho podstata nevyčerpává. To též v podstatě platí i pro systémový přístup uvnitř psychologie. Autentičnost interfunkčnosti vzhledem k uvedeným přístupům stojí na tom, že je to eminentně psychologicko-metodologický princip, který je napojený na koncepci psychické regulace. To znamená, že předpokládá přinášení vědeckých faktů o psychické regulaci chování a ne údaje o chování nebo samotném prožívání nebo někdy o seskupení obou, což je pro multifaktoriální přístupy typické. Podobně od systémových přístupů se interfunkční výzkumy liší tím, že mnohorozměrnost či víceúrovňovost psychických jevů není jen metodickým vodítkem, ale i cílem zkoumání a interpretace.

Výsledky uvedeného interfunkčního přístupu poskytují i bohatší základnu pro rozvoj psychologické aplikace (Daniel, 1967, 1975, 1984, Stríženec, 1966, 1971, 1973, 1978, Štikar, Hoskovec a Stríženec, 1982). V československé psychologii se ovšem rozvíjejí a uplatňují i jiné přístupy, ale při historickém zpracování ve smyslu vyústění experimentální psychologii se v Československu interfunkční přístup jeví jako nejvíce sjednocující v dané etapě psychologického výzkumu.

Vnímání, paměť a osobnost

Ve vědeckovýzkumné činnosti Ústavu experimentálnej psychológie SAV se interfunkčně zkoumaly zejména procesy vnímání, paměti a osobnosti.

Vnímání vymezují jako osobitě zpracování informací podle určitých už známých principů (uspořádání, kategorizace, dávání významu apod.) a dalších, nyní ještě méně známých interfunkčních závislostí. Fyzikální změny stimulace jsou jen potenciální informací pro vjemy; účinnost stimulace dotvářejí její sémantické a probabilistické aspekty. Sensorické funkce představují jen bázi a sensorická informace je jen materiál, na základě kterého si subjekt vytváří vjem. Vnímání je modifikované nejen vrozenými, ale i získanými proměnnými organismu. Bez podílu paměti je vnímání téměř neuskutečnitelné. Vnímání je výsledkem nespecifického a specifického učení. Vnímání není izolovaná kognitivní funkce. Je třeba zkoumat vnímající osobnost.

Velmi příznivě byla v zahraničí hodnocena monografie o vizuálním vnímání "Visuelles Wahrnehmen" (Kováč a kol., 1970). V knize jsou uvedeny nejvýznamnější experimentálně zjištěné výsledky z let 1956 až 1960 devíti pracovníků tohoto pracoviště. Týkají se metodologických problémů, struktury rozlišovacích procesů, neurofyzilogických korelátů percepčních výkonů, vlivu věku na vnímání, percepční paměti, vnímání v čase, percepčního učení, vizuální únavy, percepčního zatížení, senzomotorické pohotovosti a vizuální kontroly.

Teoreticky vycházejí autoři z předpokladu, že vnímání je určitá fáze přenosu informace a že je většinou výsledkem učení v nejširším slova smyslu a je ovlivňována také pamětí, myšlením, motivací a vlastnostmi osobnosti. Při interpretaci výsledků autoři vycházejí z interfunkčního pojetí vnímání. Zdůrazňují také regulativní pojetí psychických funkcí v chování. Kladou důraz na kvalitativní a kvantitativní analýzu experimentálně zjištěných dat.

Významný přínos monografie o vizuálním vnímání spočívá v úspěšném pokusu o vypracování interfunkčního pojetí vnímání, v konstrukci nových experimentálních metod a v bohatství experimentálně zjištěných nových poznatků.

Recenzent K. V. Bardin (Voprosy psychologii, 1971, 5, 149) uvádí, že monografie je dílem jednoho z nejvýznamnějších kolektivů psychologů-experimentátorů ve východoevropských zemích. Na III. konferenci psychologů podunajských zemí známý německý psycholog Gustav A. Lienert pozitivně vyzdvihl význam této "slovenské experimentálně psychologické školy". Podobně o této škole psal Bureš (1978).

Předností prací Ivana Šípoše (1977, 1978) je, že se soustřeďuje na teorii paměti a podává zjištění z experimentálního zkoumání této problematiky, přičemž nezapomíná poukázat na možnosti využití poznatků ve společenské praxi.

Šípoš chápe paměť jako příjem, uchování a vybavování informací. Rozvádí různé teoretické modely paměti z aspektu krátkodobé a dlouhodobé paměti i z aspektu znovupoznání. Šípošovy monografie přinášejí mnoho údajů z vlastní experimentální práce a kladou velký důraz na metodologickou propracovanost.

Imrich Ruisel (1988) jde ještě dále a zpřístupňuje experimentálně psychologické poznatky o projevech mnemických funkcí člověka v osobnostním kontextu. Ještě podrobněji než Šípoš se Ruisel zabývá historií experimentálního výzkumu paměti a z toho mu vyplývají i perspektivní návrhy na rozvinutí systémově interfunkčních výzkumů. Spolupráce experimentálních psychologů s jinými odborníky, např. s tvůrci umělé inteligence, pedagogy a lékaři, je podle něho při takových výzkumech žádoucí. Kognitivně psychologická orientace je perspektivní (Ruisel a Ruiselová, 1990).

Z výzkumů paměti, provedených v Ústavu experimentální psychologie SAV v sedmdesátých letech, bylo možno vyvodit určitá zobecnění. Tak podle nich paměťové procesy tvoří subsystémy poznávacích procesů. Chápání lidské paměti jako jednoduchého mechanismu je příliš úzké. Považuje se za opodstatněné uznat zvláštnosti ikonické, sémantické a epizodické paměti. Biodromální vývoj paměťových výkonů je poučný zejména v tom, že již děti předškolního věku dosahují v některých aspektech znovupoznání úrovně dospělých. Na druhé straně involuční změny nastávají již ve čtvrté dekádě. Člověk může kapacitu paměti zvětšit organizací paměťového materiálu, tj. kategorizací, částečnou reprodukcí, úmyslným zapomínáním i jinak. Ústředním psychologickým problémem výzkumů paměti je přechod informací z krátkodobého do dlouhodobého skladování, přitom hrají významnou úlohu různé kódy. Mezi paměťovými a vyššími poznávacími procesy existuje mnoho specifických interfunkčních vztahů. Osobnostní kontext moduluje paměťové funkce, a to osobitým způsobem v normě a specifickým v patologii.

Na základě výzkumů, realizovaných pracovníky Ústavu experimentální psychologie SAV v osmdesátých letech pod vedením D. Kováče, bylo možno vymezit další zobecnění. Podle nich řídicí procesy jsou závislé na úrovni intelektových schopností a jejich využitím je možno zvětšit kapacitu paměti. Podíl intelektových schopností na fungování paměťových mechanismů vzrůstá úměrně s náročností paměťových úloh, při nichž se vyžaduje efektivnější využívání organizačních strategií. Osobnostní modulaci je možno očekávat především na úrovni paměťového výstupu. Vlivem věku v určitých stadiích vývoje intelektových schopností vzrůstá reprodukovatelný výkon. Počet volně reprodukovatelných položek se zvyšuje seskupováním prezentovaných podnětů. Vybavování položek při reprodukcii má výběrový charakter, přihlíží se ke spojení skladované informace s potřebami, zájmy a aktuálními úkoly jedince. Patologický proces postihuje výrazněji reprodukcii než znovupoznání. Paměť není možno pokládat za statický fenomén. Vhodným nácvikem založeným na aktivitě jedince je možné zvýšit nejen bezprostředně-mechanickou, ale též logicko-sémantickou paměť. Optimální paměťový výkon předpokládá dostatečnou stimulaci z prostředí.

Paměťová pátrací činnost je součástí každodenního života. Projevuje se např. při hledání určitých informací v knihovně, při hledání konkrétních údajů v paměti apod. Halmiová (1981) uskutečnila desítky experimentálních výzkumů s dětmi, mladistvými i dospělými v průběhu řady let. V její práci se řeší teoretické problémy paměťové pátrací činnosti, studují se strategie pátracích operací ať už v paměti nebo na předlohách. Z experimentálních prací vyplývá, že pátrací operace závisí na počtu hledaných položek, na tom, zda tyto položky jsou součástí operační nebo dlouhodobé paměti, na druhu hledaných položek, jakož i na subjektu, který tyto pátrací operace uskutečňuje. Její experimentální práce jsou významným příspěvkem obohacujícím psychologii paměti a pozornosti.